

Dr hab. Tadeusz Lebioda, prof. UW
Zakład Badań Niemcoznawczych
Instytut Studiów Międzynarodowych
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Wrocławski

Wrocław, 12.07.2022 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Marceliego Hermana

pt.: *Przemiany ustrojowe a funkcjonowanie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1989-2004*

**napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Andrzeja Żebrowski,
promotor pomocniczy dr. Edyta Sadowska**

Przedmiot rozprawy i ramy czasowe

Za przedmiot rozprawy Autor obrał zbadanie korelacji zaistniałych pomiędzy przemianami ustrojowymi zaistniałymi w Polsce od 1989 roku a funkcjonowaniem Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa do 2004 roku. Zamysłowi pracy nadany został oryginalny, i trzeba podkreślić na wstępie, wyraziście i rzeczowo zdefiniowany profil, w ramach którego w szeroko rozumianej polityce bezpieczeństwa państwa osadzony został proces reorganizacji polityczno-strategicznej armii z wyeksponowaniem zmian strategii i doktryn obronnych. Cała analiza osadzona została jednocześnie na stosunkowo szerokich podwalinach teoretycznych. Ujęte w ten sposób zagadnienie plasuje, liczącą aż 469 stron, rozprawę w obrębie badań nauki o bezpieczeństwie, nauk o polityce i administracji a po części także nauk socjologicznych. Siłą rzeczy rozprawa odwołuje się również do całego szeregu aspektów historycznych. Ulokowany na przestrzeni kilku obszarów badawczych przedmiot rozprawy stanowi interesującą propozycję oryginalnego ujęcia, wydawałoby się szeroko omówionego już w literaturze naukowej zagadnienia. Bez wątplenia, szczególnie szeroko i wieloaspektowo omówiony został proces transformacji ustrojowej w Polsce, co mogłoby sugerować bardzo ograniczone pole manewru w tym względzie dla kreatywnych badań. Wydaje się jednak, że Autor nie tylko zdaje sobie sprawę z tego faktu ale z całą świadomością kwestię zmian ustrojowych traktuje jako rozległy fundament dla analizy przemian, które nastąpiły od 1989 roku w zakresie polityki bezpieczeństwa Polski. W powyższym ujęciu zasadniczy przedmiot rozprawy w sposób zdyscyplinowany naukowo

podporządkowany został zbadaniu szczególnego aspektu procesu transformacji, co uznać należy za istotną zaletę całej koncepcji pracy.

Autor precyzyjnie już w tytule zdefiniował cezury dla przedmiotu swojej analizy. W przypadku tak jednoznacznego zakreszenia ram czasowych, zabiegiem koniecznym wydaje się uzasadnienie dokonanego wyboru we wstępie pracy, nawet jeśli dolna i górna granica wydają się powszechnie oczywiste. W przypadku przedmiotowej rozprawy Doktorant jednak tego nie robi, co uznać należy za wyraźny mankament. Ze struktury pracy możemy domyślać się a w toku lektury tekstu uzyskujemy potwierdzenie tych przypuszczeń, że dolna granica pracy osadzona na 1989 roku dlatego, że stanowi odwołanie do powszechnie przyjętego w literaturze początku transformacji ustrojowej w Europie Środkowo- Wschodniej wynikającej z załamania się systemu komunistycznego, co siłą rzeczy – decydująco wpłynęło na przemiany ustrojowe także w Polsce, w tym na początek zasadniczych zmian w polityce bezpieczeństwa. W powyższym kontekście osadzenie początkowej granicy dla obranej koncepcji na roku 1989 jest w swej istocie słuszne. Żałować jednak należy, że Autor nie eksponuje tego we wstępie a tym samym nie upewnia czytelnika, że data ta była również dla Niego istotnym punktem odniesienia dla zbadania korelacji zachodzących pomiędzy zmianami ustrojowymi a polityką bezpieczeństwa Polski.

Podobnie rzecz się ma z uzasadnieniem – a właściwie jego brakiem we wstępie - górnej granicy czasowej, co w tym przypadku wydaje się jeszcze bardziej istotne. O ile bowiem początek transformacji ustrojowej – również w odniesieniu do doktryny i strategii obronnych państwa polskiego, uznać można nawet w domyśle za oczywisty, o tyle wstąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, bo tego rodzaju przełomowe wydarzenie należy wiązać z tą datą, już takie oczywiste dla zakreszenia górnej cezury dla polityki bezpieczeństwa Polski być nie musi. W powyższym kontekście brak wyraźnego uzasadnienia – odrębnie dla dolnej jak i dla górnej granicy czasowej – postrzegać należy za istotną niekonsekwencję. Pominięcie tej kwestii uznać należy za jeden z dwóch, bodaj najpoważniejszych mankamentów całej pracy. Podkreślić można równocześnie, że „ostre” zakreszenie czasowe obranej koncepcji zapisane w tytule pracy stanowi jednocześnie jej pryncypialną zaletę. Precyzyjnie wyznacza bowiem już na wstępie obszar przedmiotowy całej analizy. Żałować jedynie należy, że Doktorant nie wyeksponował tego we właściwy sposób na początku rozprawy.

Problem, hipotezy i założenia badawcze

W pracy w sposób właściwy zdefiniowane zostały problem i hipotezy badawcze. Zasadniczym problemem badawczym stało się poszukiwanie odpowiedzi na pytanie” (...) w jaki sposób i pod wpływem jakich czynników politycznych przebiegała transformacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2004?” Autor rzeczowo nakreślił także trzy cele badawcze, za które uznał wskazanie priorytetów polskiej polityki bezpieczeństwa, określenie politycznych uwarunkowań bezpieczeństwa Polski, szczególnie w kontekście polityki obronnej i zagranicznej oraz zidentyfikowanie zmian w polityce bezpieczeństwa zaistniałych w omawianym okresie w wyniku przyjęcia Polski do NATO, wstąpienia do Unii Europejskiej oraz udziału w Kontyngentach Wojskowych misji zagranicznych.

Za zasadniczą hipotezę należy przyjąć twierdzenie mówiące, że przemiany ustrojowe Rzeczypospolitej Polskiej determinowały funkcjonowanie Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1989 – 2004. Ogólna i w zaprezentowanym ujęciu dość uniwersalna hipoteza dopełniona jest przez sześć hipotez szczegółowych, które Autor nazywa celami badawczymi. Zakłada w nich – jak się ma słusznie okazać w konsekwencji przeprowadzonej dedukcji, że polityka bezpieczeństwa Polski zależna była od uwarunkowań historycznych, geopolitycznych i skali oraz specyfiki zagrożeń, Przyjmuje także, że polityka bezpieczeństwa Polski określała kierunki i strategie rozwoju Sił Zbrojnych RP. Po trzecie twierdzi, że charakterystyczną cechą polityki bezpieczeństwa kraju była realizacja celów strategicznych w oparciu o sytuację wewnętrzną, udział w sojuszach międzynarodowych, politykę zagraniczną oraz możliwości finansowania programów modernizacyjnych wojska. Ten ostatni aspekt trzeciej hipotezy szczegółowej wydaje się najbardziej godny podkreślenia, ze względu na jego potencjalną wartość poznawczą. Doktorant zwraca również uwagę, że zwiększona świadomość społeczna dotycząca zagrożeń bezpieczeństwa podnosiła społeczny poziom potrzeby modernizacji potencjału militarnego i zdolności bojowej, optymalizując poziom bezpieczeństwa państwa i obywateli. W przeciwieństwie do tego, w kolejnym założeniu słusznie przyjmuje, że niska świadomość społeczna dotycząca zagrożeń bezpieczeństwa zwiększa niezadowolenie społeczne oraz generuje podziały w sprawie finansowania, modernizacji i profesjonalizacji armii. Autor zakłada także, że optymalnie (choć nie doprecyzowuje tego pojęcia) prowadzona polityka bezpieczeństwa z uwzględnieniem potencjału przemysłu obronnego państwa wzmacnia segmenty gospodarki narodowej aktywując politykę regionalną. Również ten aspekt uznać należy za szczególnie interesujący z poznawczego punktu widzenia.

Pod względem koncepcyjnym zdefiniowanie problemu badawczego, pytań oraz hipotez ocenić należy bardzo dobrze. Całość tworzy zwartą, przemyślaną, spójną i zazębiającą się materię, choć głębia poznawcza przyjętych założeń wydaje się być

zróznicowana. Dedukcja, którą przeprowadził Autor w toku całego wywodu na rzecz ich zweryfikowania jednoznacznie przesądziła o wartości poznawczej całej pracy. Każde z pytań badawczych oraz hipotez szczegółowych zorientowane zostało i ściśle powiązane z zasadniczym przedmiotem i celami analizy, które znalazły swoje odzwierciedlenie w hipotezie głównej.

Metody badawcze

Autor zastosował w istocie cztery metody badawcze, choć wymienia ich pięć – komparatystyczną, historyczną, statystyczną oraz instytucjonalno-prawną. Pisze również o metodzie „analizy i krytyki piśmiennictwa”, którą uznać należy za tożsamą z metodą komparatystyczną. Wszystkie metody są w pełni adekwatne do realizacji obranej koncepcji. Doktorant szczegółowo uzasadnił konieczność ich zastosowania w odniesieniu do poszczególnych segmentów pracy, rozpoczynając od wskazania znaczenia metody historycznej. Słusznie pokreślił przy tym, że metoda ta „(...) umożliwiała zbadanie genezy współczesnej polityki bezpieczeństwa Polski w stosunku do funkcjonowania i organizacji strukturalnej sił zbrojnych, jej zdolności bojowej oraz wyjaśnienia związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy wydarzeniami z przeszłości a współczesną polityką bezpieczeństwa”.

Zastosowanie metody komparatystycznej uzasadnił koniecznością porównania „(...) celów strategicznych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do polityki bezpieczeństwa podmiotów zewnętrznych (NATO, UE, ONZ, OBWE)”.

Metoda statystyczna okazała się niezbędna do zbadania zmian zachodzących w strukturach wojska, szczególnie w kontekście potencjału uzbrojenia, zasobów żywych, zdolności bojowej, operacyjnej oraz wyposażenia armii.

Wreszcie, wykorzystanie metody instytucjonalno-prawnej uznać należy za niezbędne narzędzie do zbadania kierunków i celów polityki bezpieczeństwa Polski w kontekście procesu transformacji systemu społeczno-politycznego Polski ze szczególnym ukierunkowaniem na ustrojowe przemiany dotyczące kwestii strategicznych, doktrynalnych i koncepcyjnych wojska, co właściwie eksponuje w swojej pracy Autor.

W odniesieniu do zasadności zastosowania powyższych metod nie tylko nie można zgłosić istotnych zastrzeżeń ale należy podkreślić, że dobór narzędzi metodologicznych do przeprowadzonych badań jest logiczny i uzasadniony koncepcyjnie.

Podstawa materiałowa dysertacji

Praca została oparta na stosunkowo bogatej i wielopłaszczyznowej podstawie materiałowej. W swej istocie składa się ona z dwóch rodzajów materiałów – dokumentów źródłowych i literatury przedmiotu, którą Autor rozgranicza na pozycje zwarte i artykuły.

Na szczególną uwagę zasługuje podstawa źródłowa, na którą głównie składa się blisko 420 pozycji aktów normatywnych w postaci ustaw, umów, rozporządzeń i decyzji, które w sposób kompleksowy stanowią podstawę do analizy zmian systemowych w obrębie polityki bezpieczeństwa Polski, obronności kraju, struktury i funkcjonowania Ministerstwa Obrony Narodowej, ale także – w postaci umów międzynarodowych - stanowią odzwierciedlenie polityki zagranicznej Polski w aspekcie bezpieczeństwa. Tak precyzyjnie sprofilowaną na zbadanie przedmiotowego zagadnienia podstawę źródłową nie tylko należy uznać za właściwą ale za niezbędną dla nakreślenia ram prawnych i strukturalnych omawianej problematyki. Materiały źródłowe w postaci aktów normatywnych uzupełnione zostały o dokumenty statystyczne oraz materiały odzwierciedlające stanowiska prezentowane przez główne siły polityczne w Polsce wobec zmian zachodzących w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1989-2004.

Wobec tak szerokiego odwołania się do źródeł pierwotnych, w gestii decyzji Autora pozostaje sprawa zakresu wykorzystania źródeł wtórnych, na przykład materiałów medialnych w wersji elektronicznej czy konwencjonalnej lub wywiadów, a także wyników badania opinii publicznej w odniesieniu do reakcji społecznych na zmiany zachodzące w systemie bezpieczeństwa państwa. Doktorant wprawdzie wskazuje w powyższym kontekście głównie na media elektroniczne ale generalnie odwołuje się do źródeł wtórnych w sposób umiarkowany. Uwaga ta nie powinna być rozumiana jako istotny zarzut, lecz bardziej jako sugestia do poszerzenia podstawy dla ewentualnych, przyszłych badań przedmiotowej tematyki.

Tym bardziej pozostaje ona kwestią dyskusyjną, że w Doktorant odwołał się w dysertacji do reprezentatywnej wobec obranej koncepcji literatury przedmiotu i całej plejady wybitnych autorytetów naukowych – teoretyków i praktyków omawianego zagadnienia. W zakresie kwestii teoretycznych wskazać należy na prace takich autorów jak Teresa Łoś-Nowak, Agnieszka Florczak, Andrzej Dybczyński czy Marek Pietraś. W odniesieniu do kwestii historycznych i politologicznych, w tym dotyczących polityki wewnętrznej i międzynarodowej oraz bezpieczeństwa znajdujemy liczne i trafne odwołania się do prac Antoniego Dudka, Radosława Grodzkiego, Romana Kuźniara, Ireny Słodkowskiej czy Ryszarda Zięby, a także Bolesława Balcerowicza, Henryka Binkowskiego, Łukasza Boguszewskiego, Juliusza Gierszewskiego, Jarosława Gryza, Grzegorza Rdzanka, Brunona Hołysta, Waldemara Kitlera, Juliana Skrzypa, Jacka Czaputowicza, Erharda Cziomera, Piotra

Eberharda czy Józefa Kukułki. W zdecydowanej większości Doktorant powołuje się na bardzo aktualne prace wskazanych powyżej autorów, czyli prezentujące najnowszy stan badań wybranych aspektów stanowiących komponenty składowe dysertacji.

Dobór obszernej literatury, obejmującej łącznie nieco ponad 170 pozycji monografii, prac zbiorowych i opracowań zwartych oraz ponad 20 artykułów nie budzi zatem zastrzeżeń. Nie liczba pozycji literatury decyduje rzecz jasna o jej merytorycznej wartości dla omawianego zagadnienia lecz ich ściśle powiązanie z tematem dysertacji. W recenzowanym przypadku z pełnym przekonaniem można stwierdzić, że Autor odwołał się do trafnie wyselekcjonowanych pozycji.

Konkludując ten wątek należy zatem z całym przekonaniem podkreślić, że zarówno dobór materiałów źródłowych jak i wykorzystana literatura w zestawieniu z przedmiotem i koncepcją dysertacji, a także ich praktyczne i bardzo częste cytowanie w stosowanej argumentacji są prawidłowe i wyczerpujące.

Struktura i zawartość pracy

Struktura pracy w ujęciu problemowym oparta została na pięciu rozdziałach. W odniesieniu do niej trudno nie dostrzec a tym samym nie podkreślić, drugiego, istotnego dla całej pracy mankamentu. Jest nim brak zakończenia. Paradoksalnie rzecz biorąc, obszerne, treściwe i ciekawe w swej materii zakończenie występuje w rzeczywistości w pracy, nie jest jednak w takiej postaci – z niezrozumiałych dla recenzenta powodów – wyodrębnione w strukturze dysertacji. Rolę zakończenia pełni bowiem element pracy, nazwany przez Autora „rozdziałem 5”, którego tytuł rozpoczyna się od informacji zapowiadającej, że będziemy mieli do czynienia z „Konkluzjami dotyczącymi przedmiotowej problematyki...” „Rozdział” ten nie posiada także żadnej wewnętrznej gradacji. W rzeczywistości tekst zawiera adekwatne do sformułowanych na początku pracy hipotez wnioski i konkluzje podsumowujące cały wywód. Oznacza to, że mamy w tej postaci do czynienia z klasycznym zakończeniem. Struktura całej pracy składa się zatem *de facto* z czterech a nie pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem i zwieńczonych zakończeniem. Trudno wyjaśnić recenzentowi dlaczego Doktorant nie odzwierciedlił tego w prosty i oczywisty sposób w strukturze dysertacji. Faktem jednak pozostaje, że tego nie zrobił, czego w recenzji nie należy przemilczać, nawet jeśli w zakończeniu znajdujemy wyniki i wnioski wypływające z analizy.

W powyższy sposób postrzegana struktura dysertacji charakteryzuje się układem proporcjonalnym, w którym każdy z rozdziałów podzielony został na 3-4 podrozdziały a objętość materii każdego z rozdziałów jest porównywalna. Jednocześnie podkreślić należy, że

w zastosowanej konstrukcji konsekwentnie zachowana została zasada zazębiania się materii poszczególnych rozdziałów na siebie. W powiązaniu z przyczynowo-skutkowym ujmowaniem poszczególnych zagadnień pozwoliło to na zachowanie spójności i logiki całego wywodu. Strukturę pracy wieńczy usystematyzowana i pogrupowana bibliografia oraz wykaz tabel.

O ile zasadność ujęcia problemowego pracy nie budzi poważniejszych zastrzeżeń, o tyle wyważenie punktów ciężkości w niektórych jej miejscach pomiędzy zagadnieniami teoretycznymi a istotą zapowiadanej w tytule zasadniczej materii badawczej można uznać za dyskusyjne. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza manieri, którą Doktorant konsekwentnie stosuje w rozdziałach od 2 do 4. Zgodnie z nią, na początku każdego z nich – bardzo szeroko i starannie w swej istocie – charakteryzuje kwestie teoretyczne w kontekście których w dalszej części każdego z rozdziałów przechodzi do analizy przemian zachodzących w funkcjonowaniu Sił Zbrojnych RP w omawianym okresie. Na początku rozdziału 2 pt.: *Geopolityczne położenie Polski – jej wpływ na bezpieczeństwo państwa*, szeroko charakteryzuje znaczenie terminologiczne geopolityki. Na wstępie rozdziału 3 pt.: *System bezpieczeństwa państwa*, bardzo obszernie rozwodzi się nad rozumieniem teoretycznym „systemu bezpieczeństwa” a na początku rozdziału 4, pt.: *Polityczne warunki funkcjonowania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, dużo pisze o teoretycznym rozumieniu pojęcia „siły zbrojne”. Taki układ niepotrzebnie zaburza narrację, która powinna być skupiona na dedukcji ściśle podporządkowanej analizie zasadniczego problemu badawczego, który znajduje odzwierciedlenie w tytule pracy. Wydaje się, że znacznie lepszym rozwiązaniem konstrukcyjnym stałoby się wyjaśnienie wszystkich aspektów teoretycznych albo we wstępie albo – jeśli miałyby one odgrywać ważną rolę dla koncepcji całego wywodu – należało poświęcić temu odrębny, pierwszy rozdział skupiony na rozważaniach teoretycznych, żeby w kolejnych rozdziałach przejść bezpośrednio „do rzeczy”, czyli do analizy praktycznej strony zmian ustrojowych i ich wpływu na funkcjonowanie Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa w latach 1989-2004. Autor przyjął jednak inną koncepcję, do czego ma prawo. Kwestią otwartą pozostaje jednak pytanie, czy korzystniejszą dla dynamiki całego wywodu ?

Praca ma przede wszystkim charakter deskryptywny, systematyzujący i porządkujący pod kątem obranego profilu badawczego kluczowe kwestie i ich uwarunkowania wpływające na zmiany strukturalne w Siłach Zbrojnych RP oraz w polityce bezpieczeństwa Polski zaistniałe od 1989 do 2004 roku. W powyższym ujęciu zarówno struktura pracy jak i zawarte w poszczególnych jej elementach treści są właściwe.

Słuszne jest zatem w rozdziale pierwszym omówienie uwarunkowań międzynarodowych i wewnętrznych o charakterze politycznym, społecznym, ekonomicznym

i gospodarczym oraz militarnym wynikających z procesów transformacji politycznej i ustrojowej zaistniałych w Europie Środkowo-Wschodniej i w Polsce od 1989 roku. Zabieg ten należy rozumieć i ocenić jako poprawne wprowadzenie do zasadniczego wyводу. Doktorant kreśli wybrane zagadnienia w sposób staranny, rzeczowy, czasami jednak nadmiernie szczegółowy, co niekorzystnie odbija się na syntetyzacji i uzyskaniu większej pogładowości w prezentowaniu określonych procesów. Umiejętność uwypuklenia kluczowych wątków i w ten sposób wyodrębniania ich od kwestii wtórnych pod względem znaczeniowym od spraw mniej istotnych jest manierą, z którą Autor boryka się nie tylko w pierwszym rozdziale ale również w kilku kolejnych miejscach pracy. Wynika to prawdopodobnie z dużej troski o szczegółowe, faktograficzne odzwierciedlenie omawianej materii, co nie zawsze musi być korzystne dla spójności i toku wyводу. Dla przykładu, na stronach 70-77 drobiazgowo przedstawione zostały wydatki budżetowe MON w latach 1989 – 2004, które ze względu na większą czytelność i pogładowość znacznie lepiej byłoby zestawić w bardziej pogładowy sposób na przykład w tabeli.

Nie zawsze również treść podrozdziałów jest właściwie zapowiadana przez ich tytuły. Podrozdział 1. 4 zatytułowany jest: *Uwarunkowania militarne* a w swej istocie jego materia koncentruje się na drobiazgowym wyszczególnieniu zmian ustawowych w zakresie polityki obronnej państwa. Autor czyni to w uporządkowanym chronologicznie ciągu z rozgraniczeniem na poszczególne kadencje Sejmu, czemu towarzyszy jednak umiarkowana warstwa interpretacyjna.

Oprócz genezy zawartej w rozdziale pierwszym, zasadnicza wartość poznawcza pracy wynika ze sposobu ujęcia i analizy zagadnień zawartych w rozdziałach dwa - cztery. W drugim rozdziale Doktorant koncentruje swoją uwagę na zrelacjonowaniu wpływu geopolitycznego usytuowania Polski na jej bezpieczeństwo. W tym przypadku, za wyjątkiem wspomnianej już, dyskusyjnej kwestii rozważań terminologicznych na początku, w sposób zdyscyplinowany naukowo, zachowując zasadę pogładowości, kreśli geopolityczne czynniki determinujące zagrożenie bezpieczeństwa państwa w omawianym okresie, a także odzwierciedla stosunek głównych sił politycznych Polski wobec polityki bezpieczeństwa i obronności. Czyni to w sposób ciekawy, konsekwentnie opierając swoje wywody na materiale źródłowym odwołującym się do założeń programowych partii politycznych. W taki sposób ujęta materia podrozdziału stosunkowo przejrzyście oddaje meandry ich stosunku do przedmiotowego założenia. Ten fragment należy uznać za jeden z najciekawszych w całej dysertacji.

W trzecim rozdziale bardzo obszernie i wyczerpująco Doktorant charakteryzuje system bezpieczeństwa państwa, co w świetle przyjętej koncepcji uznać należy za

postępowanie prawidłowe. W świetle zasadniczego założenia pracy, pewien niedosyt budzi jednak rozłożenie proporcji pomiędzy dość uniwersalnym naszkicowaniem istoty systemu bezpieczeństwa państwa, jego podsystemów i części składowych a analizą jego ewolucji, która nastąpiła w latach 1989-2004. Autor bardzo dużo uwagi przywiązuje do uwarunkowań prawnych stanowiących podwaliny systemu, co w swej istocie jest słuszne. Skupia się przy tym przede wszystkim na naświetleniu tej materii, przechodząc dopiero w ostatnim podrozdziale do wyeksponowania zmian w zakresie strategii bezpieczeństwa i strategii obronności Polski, które zaistniały w latach 1992, 2000 oraz w 2003 roku. Wydaje się, że odwrócenie tych proporcji w materii całego rozdziału, raczej nie zaszkodziłoby całemu wywodowi a dodatkowo wpłynęłoby korzystniej na większą adekwatność dedukcji z przyjętymi założeniami badawczymi.

Bez wątpienia najbardziej kreatywnym, niosącym sobą również najcenniejsze wartości poznawcze całej pracy jest materia zawarta w ostatnim rozdziale. Doktorant wykazuje w nim ściśle zależności występujące pomiędzy polityką bezpieczeństwa realizowaną w Polsce w latach 1989-2004 a zmianami, które zaistniały Siłach Zbrojnych RP. W sposób bardzo analityczny i wnikliwy wykazane zostały procesy unowocześniania armii w wymiarze logistycznym i technologicznym w powiązaniu z możliwościami gospodarczymi i finansowymi państwa. Autor skupia również swoją uwagę na uwarunkowaniach i przejawach reorganizacji Sił Zbrojnych dokonanej w omawianym okresie, eksponując nie tylko przyczyny redukcji liczebności armii, ale także przejawy demokratyzacji życia wojskowego, zmiany zaistniałe w zasadach i stylu jej dowodzenia czy dyslokacji jednostek wojskowych. Oprócz tego, kompetentnie i rzeczowo naświetlone zostały kwestie wkomponowania zadań Sił Zbrojnych RP w system bezpieczeństwa zbiorowego, dla którego synonimem stało się przyjęcie Polski do struktur NATO. W powyższym kontekście uwaga zwrócona została również na materię i zakres współpracy międzynarodowej w odniesieniu do potencjału militarnego Polski.

Zestawienie korelacji zachodzących pomiędzy ewolucją polityki bezpieczeństwa realizowaną przez państwo polskie interpretowaną przez Autora nie tylko przez pryzmat zmian systemowych ale również przez pryzmat praktyki politycznej z kluczowymi wyznacznikami transformacji Sił Zbrojnych RP stanowi o istocie wartości poznawczej, którą niesie sobą ostatni rozdział pracy. Potwierdzenie słuszności przyjętych założeń koncepcyjnych dysertacji i zasadności przeprowadzonej dedukcji znajdujemy w następujących bezpośrednio po czwartym rozdziale wnioskach.

Praca została napisana poprawną polszczyzną. Styl narracji uznać należy za wartki, rzeczowy i logiczny, choć w niektórych wątkach nieco nadmiernie rozbudowany i drobiazgowy. Wiele analizowanych kwestii można było ująć prościej pod względem stylistycznym bez szkody dla tempa narracji i przejrzystości tekstu. W niektórych miejscach praca przesycona jest wręcz nadmiarem drobiazgowej faktografii (Wspomniane już wyżej, szczegółowe dane o wydatkach MON na stronach 72-77; dane o złożach ważniejszych kopalni w Polsce w 1998 r. na stronie 129), raczej nie wnoszącej wiele w zakresie wartości poznawczej a niepotrzebnie rozgadniającej ostrość wypowiedzi.

Zasadniczo jednak argumentacja prowadzona jest w sposób sugestywny, wieloaspektowy i przemyślany. Za mankament uznać należy niekonsekwencję terminologiczną widoczną na przykład w stosunkowo swobodnym, zamiennym lub niepoprawnym stosowaniu niektórych pojęć. Dla przykładu, na stronie 17 Auror pisze o „ustawie poczdamskiej”, mając bez wątpienia na myśli umowę poczdamską z 1945 roku; na stronie 34 pisze o „Wiośnie Ludów z 1989 r.”, zamiast o Jesieni Ludów; na stronie 145 o „państwie Niemieckim” dużą literą, podobnie na stronie 209 o ”strukturze bezpieczeństwa Europejskiego”. Na stronie 306 natrafiamy na usterkę edytorską w brzmieniu „Błąd! Nie zdefiniowano zakładki”. Przykładów tego rodzaju potknięć lub niezręczności jest jeszcze kilka.

Korzystniejszym dla wartości narracji byłoby też bardziej zwarte formułowanie tytułów rozdziałów a przede wszystkim unikanie powtórzeń stylistyczno – merytorycznych widocznych w tytułach podrozdziałów. Doktorant z uporem maniaka rozpoczyna tytuł każdego podrozdziału w rozdziale pierwszym od słowa „Uwarunkowania”, natomiast w rozdziale drugim w podrozdziałach od 2 do 4 nie może rozstać się ze słowem „państwa” kończącym każdy tytuł. Pod względem stylistycznym, ale także logicznym, można uniknąć tego rodzaju niezręcznych powtórzeń, na przykład odpowiednio formułując tytuł rozdziału.

Przedstawione powyżej przykłady niezręczności lub nieporadności językowych, których w całej pracy znajdziemy nieco więcej, nie zmieniają w swej istocie pozytywnej oceny poprawności językowej całej narracji.

Bardzo dobrze ocenić należy stronę warsztatową dysertacji. Przypisy zostały wykonane w sposób zgodny ze sztuką. Ani pod względem merytorycznym – trafność cytowań w powoływaniu się na określone materiały w stosowanej argumentacji, ani pod względem technicznym – umiejętność ich skracania i zachowania ciągłości edytorskiej, trudno doszukać się błędów. Autor umiejętnie i trafnie zastosował również przypisy

narracyjne, które pobocznie tłumaczą określone zagadnienia teoretyczne i definicyjne odciążając w ten sposób zasadniczą narrację podporządkowaną głównemu zagadnieniu.

Przejrzyste i pogłądowo zestawione zostały dane statystyczne, zaczerpnięte z materiałów źródłowych i ujęte w trzy tabele, dla których Doktorant na końcu pracy stworzył wykaz. Jak już powyżej wspomniano, żałować należy że prezentowany w wielu miejscach dysertacji w formie deskryptywnej, szczegółowy materiał statystyczny nie został w większej mierze ujęty w postaci kolejnych tabel. W miejscach, gdzie tabele zostały sporządzone, zostały one również właściwie pod względem warsztatowym opisane ze wskazaniem źródła pochodzenia określonych danych.

Bibliografia na końcu pracy została starannie pogrupowana z rozgraniczeniem bogatego materiału źródłowego i literatury przedmiotu. Za pewien mankament może być uznane umieszczenie w kategorii „Prawo krajowe” wśród aktów normatywnych wydań *Małego rocznika statystycznego* z lat 2000-2006. Zaletą jest natomiast rozgraniczenie przez Doktoranta literatury zwartej i artykułów, w obu przypadkach zachowując zasadę alfabetyczną porządkującą oba układy.

Wskazane powyżej drobne usterki i niezręczności nie umniejszają w swej istocie bardzo wysokiej oceny warsztatowej całej pracy.

Ocena wartości poznawczej pracy i umiejętności wnioskowania

Pozytywnie ocenić należy również wartość poznawczą pracy. Twierdzenie to wynika z wykazanych przez Doktoranta umiejętności analitycznego a jednocześnie konstruktywnie krytycznego i stosunkowo swobodnego poruszania się w obszernym, zróżnicowanym i wielopłaszczyznowym materiale badawczym. Świadczy to dobrze o dużej wiedzy merytorycznej Autora dysertacji w zakresie omawianego zagadnienia oraz o umiejętnościach jej konceptualizacji, strukturyzacji, dedukcji i wyciągania oraz formułowania wniosków.

Warto zauważyć, że proces wnioskowania posumowany został w postaci zwartych konkluzji zaprezentowanych na końcu pracy, podczas gdy materia dedukcji osadzona została przede wszystkim na płaszczyźnie deskryptywnej, do której wplatane były na bieżąco wnioski cząstkowe. Konkluzje podsumowujące cały wywód nie zostały ograniczone tylko do rekapitulacji kluczowych treści narracji każdego rozdziału ale w sposób kompleksowy zaakcentowane zostały zasadnicze kwestie, konieczne dla zweryfikowania zdefiniowanych na początku dysertacji hipotez. Autor bardzo zdyscyplinowanie zweryfikował kolejno zasadność hipotezy zasadniczej i każdej z sześciu hipotez cząstkowych. W odniesieniu do nich przedstawiona została pogłębiona i wyczerpująca argumentacja osadzona na szeroko

zaprezentowanej w pracy materii teoretycznej. Doktorant wykazał się w swej istocie umiejętnością syntetyzowania omawianych zagadnień, czego najlepszym potwierdzeniem stało się obszerne ale jednocześnie rzeczowe podsumowanie. Wnioskowanie uznać należy za spójne z poszczególnymi wątkami zaprezentowanej analizy, co dobrze świadczy o umiejętności prowadzenia przez Doktoranta samodzielnych badań. Również jakość wnioskowania ocenić należy za stosunkowo dojrzałą.

W powyższym kontekście mankamenty i uwagi krytyczne poczynione w recenzji nie zmieniają pozytywnego wydzwisku całej pracy a poziom wiedzy zaprezentowany przez Doktoranta w zakresie analizowanego zagadnienia uznać należy za wysoki. Wykazał się on zdolnościami i umiejętnościami prowadzenia samodzielnych badań z powodzeniem łącząc w nich wiedzę teoretyczną z empiryczną, bazującą na obszernym materiale źródłowym. Dysertację bez wątpienia uznać należy za oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. Niesie ona sobą duży potencjał walorów poznawczych, dzięki czemu przyczynia się do poszerzenia wiedzy w zakresie omawianej problematyki.

W konkluzji z pełnym przekonaniem stwierdzam, że recenzowaną dysertację należy ocenić pozytywnie. Spełnia ona ustawowe wymogi stawiane pracom doktorskim a zatem wnioskuję o dopuszczenie mgra Marcelego Hermana do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Tadeusz Lebioda

Wrocław, 12. 07. 2022 r.